

СУСПІЛЬНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ ТА ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР

**АМБРОСОВ В.Я., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР, ЧЛЕН-КОР. НААН УКРАЇНИ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Розглядаються питання поглиблення суспільного поділу праці та його впливу на формування спеціалізованих підприємств в аграрному секторі.

The questions of deepening social division of labor and the impact on the formation of specialized farms in the agricultural sector.

Постановка проблеми. Розвиток виробничих структур в агропромисловому комплексі тісно пов'язаний з поглибленням поділу праці, яке проявляється в тому, що виникають нові галузі, підвищується рівень спеціалізації, інтенсивно розвиваються процеси кооперації та інтеграції, об'єднуються ресурси та фінанси, які спрямовуються на збільшення виробництва єдиного кінцевого продукту для більш повного задоволення потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування великотоварного виробництва як більш ефективного, за останні роки значна увага приділяється у працях М.Я. Дем'яненка, М.Ф. Кропивки, М.Й. Маліка, Т.Г. Маренич, І.В. Охріменка, В.П. Рябокonia, М.Й. Хорунжего та інших. Але, як свідчить досвід, такі дослідження потребують продовження. На рівні держави поглиблення суспільного поділу праці веде до формування і функціонування агрегатованих комплексів – машинобудівного, паливно-енергетичного, транспортного, агропромислового, інших. Стосовно агропромислового комплексу суспільний поділ праці пов'язаний з подальшою трансформацією галузей як на рівні АПК держави, так і регіонів, і що особливо важливо – виробничих структур. Послідовно підвищується концентрація виробництва у всіх формах господарювання.

Мета статті – розкрити вплив суспільного поділу праці на формування сучасних виробничих структур.

Виклад основного матеріалу. За роки реформування, особливо на перших етапах, багато уваги приділялось розвитку дрібнотоварного виробництва, фермерським та особистим господарствам. У стратегічному плані це не вирішило проблему стабільного забезпечення продовольством у відповідності з

науковообґрунтованими нормами. В той же час привело до не виправданій деконцентрації виробництва – зменшенню в розрахунку на підприємство сільгоспудія, посівних площ, чисельності продуктивного поголів'я, кількості працюючих. Із загальної кількості аграрних підприємств – 56 тис. – 48 тис., або 85,7% мають сільськогосподарські угіддя. З них 68,3% підприємств мають площу до 100 га, 14,9% – від 100 до 500 га, 5,4% – від 500 до 1000 га, 5,3% – від 1000 до 2000 га, 6,1% – понад 2000 га. Середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств становить 384 га, без урахування фермерських господарств – 1176 га сільськогосподарських угідь. Із загальної чисельності господарств тільки 9180 або 16,4% мають поголів'я худоби. На кожне з цих господарств припадає в середньому 212 корів, 363 гол. молодяку ВРХ, 777 гол. свиней. Із середньооблікової кількості найманих працівників – 560,8 тис. осіб – в середньому на одне господарство припадає лише 10 осіб. Тільки за останні роки чисельність робітників у сільськогосподарських підприємствах скоротилася з 2,5 млн. осіб до 0,56 млн. осіб. Підвищення ролі дрібнотоварного виробництва є однією з причин посилення самоексплуатації селянської праці. Жорстка самоексплуатація селянської праці є причиною критичного рівня тривалості життя селян до 66,8 років, у тому числі чоловіків – 61 рік.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить про безумовні переваги великотоварних підприємств. В основі функціонування таких формувань все більше використовуються механізми переваг кооперації, інтеграції, кластеризації, ринкових важелів. З метою уникнення ризиків при трансформації господарських структур, не виправданих втрат матеріальних і фінансових ресурсів потребують більш тісної співпраці усі галузі національної економіки держави на економічній основі – рівної окупності авансованого у виробництво капіталу. Разом з тим слід враховувати, що з поглибленням розподілу праці і посиленням відносин між усіма сферами АПК і інших комплексів, аграрний сектор все більше втрачає свою специфічність, межі, стає розмитим і погано керованим. Його специфіка і виразність повинні бути збережені, оскільки він є головним ланцюгом у забезпеченні продовольчої безпеки держави за будь-яких інтеграційних процесів. Доцільно не втратити і не порушити раціональне співвідношення галузевих, міжгалузевих та територіальних зв'язків, на ефективність яких впливає формування нових інтегрованих структур – холдингів, кластерів, територіально-виробничих комплексів, корпорацій, вертикально інтегрованих аграрних компаній, аграрних технологічних структур, науково-

виробничих корпорацій. Більшість сучасних інтегрованих формувань починали свою діяльність з бізнесу, пов'язаного переважно з купівлею-продажем сільськогосподарської продукції, а не з її виробництвом. Необхідно, щоб сільськогосподарські підприємства у складі таких формувань були рівноправними партнерами у процесі відтворення агропромислового виробництва. При цьому промисловий, торговельний, фінансовий вітчизняний і зарубіжний капітал повинен враховувати те, що сільське господарство не обмежується функцією виробництва і збуту сільськогосподарської продукції. Ця ведуча галузь національної економіки держави є багатогранною і забезпечує потреби населення в продуктах харчування та його життєдіяльності і відтворення; сприяє раціональному використанню природних ресурсів; відновлює родючість земель і агроландшафти; формує соціальний розвиток територій; створює оптові ринки, біржі, продовольчий ринок, їх інфраструктуру; сприяє розвитку міжгалузевих, міжрегіональних, міжнародних зв'язків; впливає на систему взаємообумовленого функціонування сільського господарства, переробної і харчової промисловості, зберігання, транспортування і реалізації продукції, інформаційне та наукове забезпечення. Тобто сільське господарство носить багатофункціональний характер і займає визначальну роль у поглибленні суспільного поділу праці в національній економіці.

Ось чому при обґрунтуванні напрямів подальшого поглиблення поділу праці і стратегічних трансформаційних змін треба враховувати:

- необхідність подальшого зростання виробництва продукції для забезпечення потреб суспільства і задоволення населення, що повинно ґрунтуватися на повному використанні природно-економічних умов і потребує поглиблення зональної, регіональної, галузевої, господарської і внутрішньогосподарської спеціалізації;

- використання потужностей і ресурсів з інших галузей на основі розвитку кооперації, інтеграції, посилення міжгалузевих зв'язків;

- забезпечення функціонування продовольчих ринків;

- формування і регулювання фінансових потоків, залучення і використання вітчизняних і зарубіжних інвестицій;

- вирішення соціально-економічних питань розвитку територій, створення сучасної виробничої і соціальної інфраструктури для сільського населення;

- вирішення питань раціонального використання і збереження земельних угідь та їх родючості, водних ресурсів, рослинних і тваринних об'єктів, забезпечення екологічної рівноваги на сільських територіях.

Необхідність участі у формуванні цих процесів усіх сфер АПК, а також промислового, торговельного, фінансового капіталу визначається тим, що вже зараз вони мають суттєвий вплив на темпи розвитку сільськогосподарської галузі. У сільському господарстві 90-95% виробничих фондів промислового надходження. В матеріальних витратах більше 70% приходить на уречевлену працю промисловості. Як свідчить аналіз, системне формування виробничих фондів, яке здійснюється переважно за рахунок І сфери АПК, сприяє стабільному щорічному зростанню виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. За 1966-1990 роки при системному збільшенні фондів середньорічний рівень приросту продукції склав 3,9% з коливаннями по окремих роках від 0,3% (min) до 43% (max). При цьому в 64% періодів мало місце збільшення продукції відносно попередніх років. З 1991 року при скороченні матеріально-технічної бази та її несистемному відродженні приріст продукції був від'ємним, а збільшення її було тільки в 40% періодів. Тобто системне відтворення виробничого потенціалу дасть можливість практично збільшити виробництво сільськогосподарської продукції на третину.

В умовах збалансованої структури АПК процес поглиблення поділу праці і відповідно організації спеціалізованих підприємств стає неминучим. Але зараз не всі області і райони мають у своєму розпорядженні відповідні структури з відтворення засобів виробництва, матеріально-технічного обслуговування, промислової переробки сировини, спеціалізованої торгівлі. Це стримує поглиблення поділу праці, посилення спеціалізації, не забезпечує пропорціональність і збалансованість, цінову еквівалентність, формує врешті-решт низькоефективне ведення виробництва в первинних ланках усіх сфер АПК. Ось чому удосконалення міжгалузевих економічних відносин, посилення поглиблення поділу праці має здійснюватися на рівні первинної ланки АПК і насамперед його підприємств.

У зв'язку з цим стратегічний напрям трансформації виробничих структур повинен бути спрямований на їх участь в інтегрованих і коопераційних формуваннях, в яких необхідно встановити взаємовигідні відносини між сільськогосподарськими підприємствами, підприємствами з виробництва засобів виробництва, переробними підприємствами. Особливу увагу слід приділити поглибленню поділу праці і розвитку галузей, які обслуговують сільське господарство – транспорт, зв'язок, комунікаційне, складське, холодильне обладнання, ремонтні майстерні, служби матеріально-технічного забезпечення,

інфраструктури товарного ринку. Переважна чисельність цих підприємств і організацій основну діяльність поки пов'язують з купівлею і перепродажем сільськогосподарської продукції відокремлено від інтересів сільгосптоваровиробників.

Сучасний стан розподілу суспільної праці та формування виробничих структур залежить від рівня інтеграції. При наявності численних напрямків і концепцій головна суть сучасної інтеграції пов'язана з міжгалузевим і внутрішньогалузевим поділом праці, поглибленням спеціалізації і створенням нових виробничих об'єднань, спрямованих на одержання максимуму прибутку в ринкових умовах. Як правило завдання інтеграторів таких структур – об'єднати навколо свого капіталу підприємства з меншим рівнем економічного розвитку, недостатнім, фінансовим станом, які водночас мають дешеві ресурси, насамперед землю і робочу силу. Такими суб'єктами були, є і будуть в перспективі сільськогосподарські підприємства всіх форм власності і господарювання. Сільськогосподарські підприємства в умовах планової економіки виробництво продукції та її збут здійснювали за централізованими каналами, фіксованими цінами, які гарантували покриття витрат і відповідні накопичення при реалізації продукції заготівельним та переробним підприємствам. По колгоспах України за 1990 рік рівень рентабельності склав: зерна – 200,6%, цукрових буряків – 28,6%, соняшника – 248,2%, картоплі – 31,1%, молока – 31,1%, м'яса ВРХ – 20,1%, свинини – 15,3%, рослинництва – 101,7%, тваринництва – 20,7%. В теперішній час сільське господарство функціонує в умовах досконалої конкуренції, що не дає можливості сільгосппідприємствам впливати на ринкові ціни. За відсутності державної підтримки товаровиробника переробні підприємства та холдинги як монополісти, а також трейдери та інші посередники занижують ціни на сільськогосподарську продукцію, що шороку не дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити відтворувальний процес на розширеній основі. Навіть в таких умовах для сільськогосподарських підприємств участь в інтегрованих структурах буде представляти економічний інтерес до об'єднання і функціонування у єдиній системі з промисловими, фінансовими, іншими інтеграторами. Мета таких об'єднань для аграрних форм господарювання – посилити своє економічне, фінансове становище, конкурентоспроможність на внутрішніх і зовнішніх ринках, підвищити рівень соціальної захищеності і насамперед матеріального стану як індивідуальних, так і колективних виробників. Аналогічні цілі передбачають інтегратори за рахунок диверсифікації капіталу, зниження трансакційних витрат, підвищення окупності ресурсів.

Сучасні інтеграційні процеси є багатограними, нестійкими, до кінця не визначені у складі регіонів і країни. В практиці відомі структури, що були сформовані на економічно зацікавлених зв'язках сільськогосподарських підприємств і переробних підприємств, торгівлі, будівництва, транспортних, технічного сервісу та інших. В основному такі інтеграційні структури були сформовані на базі агропромислових комбінатів і об'єднань, наукових і науково-виробничих систем, відображали вертикальні інтегровані процеси, пов'язані з встановленням тісних виробничих і економічних зв'язків при виробництві, переробці та реалізації продукції. У дореформений період в Україні функціонувало 29 агрокомбінатів, 22 агрооб'єднання, 22 агрофірми, 12 агроторгових підприємств, 179 виробничих і науково-виробничих систем, 42 науково-виробничих і 7 галузевих об'єднань. Усі форми агропромислових структур мали достатньо високі економічні показники, були фінансово стабільними, виробництво базувалось на принципах самофінансування та розширеного відтворення.

Горизонтальна інтеграція стосувалася об'єднання підприємств однієї галузі (агропромислові підприємства, агроторгові підприємства, виробничі системи, трести, галузеві об'єднання). Слід відзначити, як сучасні форми інтеграції, так і ті, які раніше діяли, є позитивним напрямком організаційно-структурних змін в аграрному секторі, спрямованих на підвищення використання виробничого потенціалу і сировини, інноваційних технологій, скорочення витрат на одиницю продукції, підвищення продуктивності праці. У складі інтеграційних структур і розвитку інтеграційних зв'язків створюються умови для оптимальної спеціалізації та концентрації виробництва, формування раціональних виробничих типів господарств, прискореного виходу на внутрішній і зовнішній ринки, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості.

Формування й успішне функціонування інтеграційних структур, як показав досвід їх роботи, сприяє підвищенню зайнятості сільського населення, росту їх доходів, більш швидкому здійсненню соціальних перетворень, залученню молоді в аграрний сектор. Разом з тим, сучасні інтегровані структури, особливо холдинги, в основному зацікавлені у швидкій окупності авансованого у виробництво капіталу. Зачасту це веде до порушення багатofункціональної спрямованості села, не забезпечується вирішення соціальних проблем сільських громад і територій, спрощуються галузева і виробнича структури сільськогосподарських підприємств, припинюється роль приватної

власності та власників. Тобто не завжди досягається мета сумісного об'єднання інтересів на базі господарської, фінансової, економічної діяльності, що негативно відбивається на сільських товаровиробниках.

Здійснення процесів інтеграції пов'язано з приватною власністю та приватним капіталом. Тобто інтегратори і сільськогосподарські підприємства можуть створювати сумісні об'єднання тільки на договірній основі з власниками засобів виробництва та землі з одного боку, і власниками грошового капіталу – з іншого. Власники капіталу при авансуванні коштів у виробництво обов'язково, як свідчить світова практика, стикаються із зростанням трансакційних витрат. Ці витрати постійно підвищуються і змушують власників капіталу шукати шляхи їх скорочення, насамперед, за рахунок зменшення посередників між виробниками сировини і споживачами на ринку. При безпосередньому виході інвестора капіталу на виробника сировини і ринок, при власній переробці суттєво знижуються трансакційні витрати. Не менш важливою є та обставина, що треба враховувати дію закону спадної дохідності. При обмеженому виробництві нові додаткові витрати завжди дають менший обсяг продукції і доходу. Дія закону зменшення дохідності змушує власників капіталу шукати можливості розширення масштабів виробництва. Крупномасштабні виробництва дозволяють посилити розподіл праці, поглибити спеціалізацію, підвищити продуктивність праці, запровадити нові системи машин і технологій, комп'ютеризувати і автоматизувати виробництво. Скорочення трансакційних витрат та розширення масштабів виробництва в принципі не пов'язано з залученням великого капіталу. Використання цих факторів завжди буде підтримуватись постійним інтересом до інтеграційних процесів з боку вкладників капіталу не аграрної сфери. В свою чергу приток в аграрний сектор капіталу непрофільних компаній і особливо приватного капіталу повинно сприяти оновленню тут виробничого потенціалу за рахунок нової техніки і технологій, посиленню конкурентоспроможності продукції і аграрних підприємств. Для приватного капіталу скорочення трансакційних витрат і забезпечення зростання масштабів виробництва дає можливість не тільки підвищити конкурентоспроможність, а й суттєво знизити інвестиційні ризики в роботі інтегрованих структур. Досягнення фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств буде забезпечуватися за умови підвищення цін на аграрну продукцію при прямій або опосередкованій участі в її переробці і реалізації безпосередньо споживачу. Тобто в цілому сучасні інтеграційні структури мають

реальний потенціал забезпечення більш швидких темпів розвитку і підвищення ефективності аграрного виробництва. Діючі в дореформений період інтеграційні підприємства і об'єднання будувались за галузевими або територіальними ознаками. Сьогодні інтеграційні процеси виходять за межі не тільки окремих районів і областей, а навіть за кордони держав. При цьому інтеграція не обмежується однією сферою діяльності, виходить на регіональні, міжрегіональні, державні, міждержавні і світові рівні. Безумовно масштабність є однією з умов ефективного використання капіталу. Але мета досягнення окупності капіталу без врахування організаційних факторів формування і функціонування інтеграційних систем може привести до невиправданих комерційних ризиків – майнових, виробничих, торговельних. Уже зараз регіональні і міжрегіональні інтегровані структури у зв'язку з відсутністю чіткої спеціалізації за усіма ланками, включаючи сільськогосподарські підприємства, приречені бути громіздкими, погано керованими, з втратами економічних і соціальних переваг, недоодержаним ефектом.

Більшість агрохолдингів (біля 50%) спеціалізуються на виробництві, зберіганні, переробці та реалізації зерна, біля 10% – соняшнику, 20% – цукру, біля 20% – багатогалузеві. Практично всі агрохолдинги спрямовані на переробку і реалізацію як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках зерна та продукції переробки (олії, цукру, м'яса птиці).

Інтегратори холдингів у більшості забезпечують виробництво і в значній мірі контроль за головною галуззю, виконують роботи з переробки продукції, займаються підприємницькою діяльністю, здійснюють транспортні послуги, зберігання продукції, її реалізацію.

Практично усі агрохолдинги планують збільшити земельні площі. Це свідчить про зацікавленість інтеграторів у розширенні своєї діяльності і про доцільність вкладення капіталу. Інтеграція у формі холдингу концентрує в собі переробні підприємства, складські приміщення, обладнання для сушіння та очищення зернових, соняшнику, сої, рапсу, що дозволяє їм доводити цю важливу продукцію до кондиції і від свого імені відправляти за кордон та одержувати належну виручку. Тобто агропромислова інтеграція в сучасних умовах безперечно являється позитивним явищем і практично є реальним напрямком організації і раціонального функціонування сільськогосподарського виробництва.

Однак багато науковців звертають увагу на наявність серйозних недоліків. Сільськогосподарські підприємства, які увійшли до складу

холдинів, не є економічно і соціально рівноправними партнерами. Матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств залишається незадовільною. Мають місце не лише втрати засобів виробництва, а і прав на розпорядження землею. Сільськогосподарські підприємства залишаються переважно постачальниками сировини та дешевих земельних і трудових ресурсів. Сучасна і подальша трансформація аграрного сектора свідчить, що процеси кооперації і інтеграції повинні супроводжуватися поглибленням суспільного поділу праці з чітким визначенням спеціалізації усіх ланок, працюючих на рівних умовах зацікавленості і окупності капіталу вкладеного у виробництво, включаючи землю. Тому організація агрохолдинів та інших великотоварних формувань обов'язково повинна супроводжуватися поглибленням спеціалізації сільськогосподарських підприємств. В той же час в сільській місцевості основу виробництва повинні становити сільськогосподарські підприємства, які можуть на своїй території формувати різного рівня об'єднання, системи, асоціації, кластери, кооперативи, агропромислові підприємства. Це також буде сприяти створенню умов для поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств як основи підвищення ефективності їх роботи і встановлення рівноправних взаємовигідних умов співпраці з інтеграторами.

Ринкові умови господарювання негативно вплинули на галузеву структуру сучасних агроформувань, їх спеціалізацію та концентрацію. Порушення співвідношення рослинництва та тваринництва, перехід на виробництво монопродукції, втрачання високотехнологічних галузей стримує стратегію визначення економічно обґрунтованих напрямків подальшого розвитку підприємств, створення тут відповідної матеріально-технічної бази, не сприяє підготовці висококваліфікованих кадрів. У підсумку спрямованість на коротко-, середньострокову кон'юнктуру негативно позначається на раціональному та збалансованому виробництві, умовах розширеного відтворення, не сприяє добробуту селян.

Досягнення збалансованої пропорційності сільськогосподарських підприємств з різною спрямованістю галузевої структури потребує поглиблення розподілу праці та визначення організаційно-технологічних ланок усередині господарств. В зв'язку з цим в кожному сільськогосподарському підприємстві необхідно визначення кількісного складу внутрішньовиробничих підрозділів, що працюють на нових принципах організації праці та виробництва,

поєднують господарів власності та орендарів. Сучасний етап функціонування підприємств доцільно орієнтовувати на більш масштабний та глибокий розподіл праці, посилення розвитку внутрішньогосподарських, міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків, які суттєво впливають на формування в перспективі раціональних типів підприємств та об'єднань. При цьому такий розвиток не обмежується межами окремих форм відокремлених підприємств, а стає всеосяжним і взаємообумовленим процесом, що неминуче призводить до формування більшої кількості самостійних виробництв, включаючи складні організаційно-господарські системи.

Спеціалізація сільського господарства, яка постійно ведеться в умовах обмеженості ресурсів, спрямовується перш за все на більш повне й ефективне використання виробничого потенціалу. Це стає об'єктивною передумовою систематичного збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції, підвищення її ефективності. Однак, розглядаючи спеціалізацію як чинник стійкого відтворення, конкурентоспроможності продовольчого ринку, основу надання кваліфікованих робочих місць, фінансової стійкості, сьогодні слід звернути увагу на спеціалізацію галузі в цілому, розвиток і поєднання галузей в господарствах.

За останні роки суттєво змінилася структура товарної продукції як в цілому по країні, так і регіонах. Зросла питома вага продукції рослинництва та особливо зерна, соняшника – культур найбільш механізованих і які не вимагають великих затрат праці та зайнятості населення. Різко скоротилося при цьому виробництво та реалізація агроформуваннями картоплі, овочів, фруктів, цукрових буряків. Катастрофічно впали надходження від реалізації продукції тваринництва та особливо молока і м'яса, продукції вівчарства. Ці галузі перейшли критичну межу падіння і практично перестали існувати в багатьох господарствах. Між тим проведене групування сільськогосподарських підприємств і районів за питомою вагою в структурі товарної продукції тваринництва показало, що з підвищенням її питомої ваги спостерігається збільшення в 1,4-1,5 разів валової та товарної продукції, а рентабельність господарств практично у всіх групах була однаковою. Тобто поширений погляд на від'ємний вплив тваринництва на рентабельність підприємств у цілому не підтверджується і вимагає принципово нових підходів до формування тут галузевої структури виробництва. При цьому недоцільно орієнтуватися на примітивну організацію тваринництва початку і середини ХХ століття. Цілком справедливо, що його відродження

повинно відбуватися за цілеспрямованої підтримки держави. Раціональна збалансована галузева і виробнича структури можуть бути забезпечені лише при поєднанні рослинництва і тваринництва. Ефективне функціонування таких підприємств, як показали розробки на прикладі підприємств різних форм господарювання - сільськогосподарських кооперативів, господарських товариств, приватних підприємств, фермерських господарств, може бути досягнуто при забезпеченості основними фондами з розрахунку на 100 га сільгоспуділь на рівні 2,2-2,3 млн. грн., у фермерських господарствах 3,0-3,1 млн. грн., що відповідає забезпеченості фондами підприємств європейських країн. Для господарств із раціональною галузевою структурою, поєднанням рослинництва і тваринництва формування матеріально-технічної бази потребує пріоритетно-цільового інвестування з використанням пільгового кредитування та бюджетної підтримки.

Виходячи з вимог закону зростаючих потреб необхідно не тільки послідовно зміцнювати матеріально-технічну базу підприємств та інтегрованих виробництв у сільському господарстві, але і знаходити раціональні напрямки ефективного її використання на основі достатньої концентрації галузей та їх технологічних ланок.

Проведені нами розробки показали, що в організаційній основі формування раціональних типів агроформувань, поряд з врахуванням форм власності, зональних особливостей, першочергове значення набуває внутрішньогалузева спеціалізація та виділення на її основі організаційно-технологічних ланок, які розміщуються переважно в первинних підрозділах.

Подальший послідовний розподіл праці в землеробстві повинен здійснюватися у відповідності до зональних особливостей, тісно пов'язуватися з науково-обґрунтованими системами ведення господарства та землеробства, прийнятою системою сівозмін. Стосовно до землеробства в якості самостійних типоутворюючих організаційно-технологічних ланок можуть бути виділені: при одержанні зерна – виробництво продовольчого зерна з переважанням посівів озимої пшениці; виробництво фуражного зерна, переважно кукурудзи та ячменю, з ведучою питомою вагою в структурі посівних площ озимої пшениці; виробництво круп'яних культур і особливо гречки з оптимальною концентрацією їх в сівозміні та ведучим виробництвом озимої пшениці; виробництво насіння еліти та першої репродукції для насіннегоспів першої групи; виробництво насіння першої та другої репродукції для насіннегоспів другої групи;

виробництво насіння другої та третьої репродукції для масового використання. Кожна з цих організаційно-технологічних ланок може бути ведучою в галузевій структурі підрозділів і підприємства та визначати їх спеціалізацію самостійно або в поєднанні з іншими галузями.

Виробництво цукрових буряків, соняшника, сої, картоплі, овочів, кормових культур повинно вестися в системі сівозмін у відповідності до конкретних природно-економічних умов господарств. Ці культури в залежності від концентрації можуть виступати типотворюючими або в поєднанні з іншими галузями й видами продукції визначати спеціалізацію підрозділів і господарства.

При виробництві овочів слід виділити ланки: вирощування овочів у закритому та відкритому ґрунті, поєднання відкритого ґрунту із закритим; вирощування насіння овочевих культур; вирощування розсади. Всі виробничо-технологічні ланки овочівництва можуть бути розміщені у складі спеціалізованих підприємств, комбінатів, входити у виробничі, науково-виробничі, агропромислові об'єднання, агропромислові комбінати та агрофірми, виробничі й науково-виробничі системи.

Стосовно до скотарства послідовний розподіл праці повинен супроводжуватися виділенням у межах підприємства відносно самостійних організаційно-технологічних ланок галузі: виробництво молока; вирощування та відгодівля надремонтного молодняку на м'ясо; заключна відгодівля молодняку та вибракуваного дорослого поголів'я; вирощування ремонтного молодняку; відтворення, вирощування та відгодівля молодняку спеціалізованих м'ясних порід. Такий характер розподілу праці в скотарстві вимагає відповідних організаційних форм виробництва. Вони можуть бути представлені: підрозділами підприємств, включаючи кооперативи, орендні колективи; кооперативами на самостійній основі; спеціалізованими господарствами, які здійснюють функції міжгосподарських підприємств; міжгосподарськими підприємствами; виробничими, агропромисловими, науково-виробничими системами.

У свинарстві доцільні наступні організаційно-технологічні ланки: відтворення та вирощування поросят до 4-х місячного віку; відгодівля молодняку з 4-х місячного віку і до реалізації на м'ясо; відтворення, вирощування та відгодівля молодняку до реалізації на м'ясо; відтворення та вирощування ремонтного помісного поголів'я для забезпечення маточних ферм спеціалізованих господарств. Згідно з цим в галузі можуть одержати розвиток внутрішньогосподарські

спеціалізовані підрозділи типу цехів.

У вівчарстві організаційно-технологічні ланки можуть бути представлені: закінченим циклом відтворення; утриманням маточного поголів'я; утриманням і вирощуванням ремонтного та племінного молодняку; відгодівельним поголів'ям. Згідно з таким характером розподілу праці можуть бути створені відповідні організаційні форми підрозділів. Як товарна галузь вівчарство може одержати розвиток у селянських господарствах.

Птахівництво і на перспективу доцільно базувати на створеній системі спеціалізованих господарств, цеховій формі спеціалізації та концентрації виробництва.

Розміщення сільськогосподарського виробництва відповідно до раціональних типів спеціалізованих господарств, підрозділів може забезпечити зниження собівартості зерна на 3,9%, цукрових буряків – 2%, молока – 2,4%, приросту великої рогатої худоби – 10,3%, свиней – 9,6%, яєць – 7,6%, вовни – 13,3%. Витрати на збут можуть бути знижені по молоку на 4%, яловичини – 16%, свинини – 23%, м'ясу птиці та яйцях – 40%, вовни – 20%.

Висновки. В умовах ринкової економіки суспільний поділ праці буде сприяти розвитку спеціалізованих господарств. Процеси кооперації і інтеграції створюють умови для раціонального поєднання галузей, їх концентрації, формування раціональних виробничих типів господарств, їх виходу на внутрішній та зовнішній ринки, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості.

Література.

1. Амбросов В.Я. Зібрання наукових праць. Т.2. Спеціалізація, кооперація, агропромислова інтеграція / В.Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 685с.

2. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств / В.Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 316с.

3. Малік М.Й., Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С. 3-8.

4. Рябоконь В.П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення В.П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 95-99.

5. Амбросов В.Я. Шляхи відтворення тваринництва. / В.Я. Амбросов // Економіка АПК – 2012. – №5. – С. 37-40.

6. Хорунжий М.Й. Агропромисловий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК – 2012, №3 – С. 113-115.